

Серед хижаків.

Соціальні мотиви в творчості Франка.

I.

Як ми бачили з попередніх нарисів („В поті чола“), Франко живе надією на перемогу правди і добра в людському житті. „Прийде той час... ми чуєм хід його по-за собою“—кличе письменник Та доки сонце зайде—роса очі вийсть... Поки ще той ясний час животворний прийде, а от теперішнє все під пером Франка лягає темною смugoю оповите. Йому, що в братстві та еднанні людей бачить єдиний для них порятунок і найбільш ненавидить усе, що іх різнича і ділить на ся—усі оті межі й перегородки, які в тісних лещатах держать rozум людський—йому доводиться зазначати якраз перевагу в житті тих меж та перегородок, з одежі починаючи й кінчаючи думками. Надто характерні з цього погляду „Гадки на межі“ нашого автора. Як в економичних обставинах селянства, „межа, ся попруга вузька, несильну їх силу роздерла на часті“, так і скрізь усякі перегородки між людьми бувають звичайно дужчими от бажаних основ справжнього людського життя.

Ей межі, ви межі, вузенькі, кущі,
В які бездорожня, в які машівці *)

Ви втисли незрімий ще погляд суспільний! Теперішній лад громадський, що понаставляв усіх тих меж та перегородок поміж людьми, не сприяє саме тим, чия доля найдужче цікавить нашого автора, се-б-то „в поті чола“ трудащим. Навпаки, добра та вітхи заживають люде іншої натури і вони тепер порядкують та дають свій лад у житті. Ці люди, яких я б назвав хижаками, всі належать до того другого табору, що стоїть навпроти трудащих в поті чола. Визначаються вони хват-

*) „З вершин і низин“, 196.

кими, загребаютими руками, занадто
глупими за поблажкинім суміжним,
широкими апетитами й неситою жлобою
від згадування Іх. Найперша го у
їх мета в житті—задовільнити свої
апетити; єдині шляхи до того—чрез
багатство лежить, а багатія добре іса-
ким способом, пінчи не перебаро-
вати. Але на інших першоїн виявляють-
ся боротьбою один з двох таборів і скла-
диться вони, якщо з'явиться щого
засмислення, яким вони відмінно
відмінно відрізняються. Француз
Франсуа співим боротьбою, бо їх
їх наївливі присукається жадібно
ловити кожну ознаку І й ісантися
на їх своє, моя Еолова ария, чутким
пером.

У французів творах зібрали силу типових екземплярів із того ліквідата в людському образі. Колекція як до числа, так і дуже докладної обробки може скласти під галереєю, або, праця сказавши, пренісши звірінці, буде згадано чимало живих істот, що нібі мають образ і подобу людські, але на ділі живуть чисто звірінчими інстанціями та чадданими. Ступінь по ступіні пільгувати автор, як розглядається такі особи; уважно додавляється до групти, на якому вони до зросту долішилися. Інші причини, що зрос- тять този спогади—і це, кількість-менше зважання на невідповідність художника до творів, які він піддавав

жанрах, а за відсутності на людській пам'яті. Нагадаю деякі з цих образів. Першою мицкою глиняної оповідання є показувальна хижакиця у іхніх зароді—Гаву та його брата Вонкуна («Глиняний Гольмзьєр», «Гава», «Гава і Вонкун»). Шлях змальку брав до відомої важкою школу ліпництв, не досить, оникущаючи та хижакиця — ту, як характеризує її автор, — широку хижакти, в якотрій находити люди працівники, метки та промисловці⁽¹⁾, («Глиняний Гольмзьєр»). Згодом вони се були ще більше в тому загартували. Гава, спіднице, я діставши од батька усієї спадщини, що науку задоволювалися маїмо і я заслухував Бобово, що вони є їх величезну кинеси в пушкі життя, що вони є їх знайшов у поміщика, що було їх чоловіків працівників, що вони є їх перелічим не синицями. Появивши свою промислову кар'єру — в ловити риб, військовий хлопчина незабаром почут, що йому заподіяно пісно на тому не шариковом під, виходить на «волоцю», якоже їхні

— Присмоктавшись паразитом до грудей, він, міцніше, міцніше Старожілової, він кутався, щоб зробити собі з неї дійну коробу, прокрутили за кожним радом, коло, підштовхнувши, неожиданно: «Слава Богу, і ти добре на чисток»¹... І, діз'євши зголовом Гам-Гам-ночи не дозах, обіду не діб, багат, кильдаєв, тумані хлони, піднімається жандарм—ой, тікло язгальтається, привіс ті спосіб, як я до гроху додози. І складав, і хувах на ге, і тиннієва ся тим, як власном душою» («Гама і Волкуш»²). Пригадавши та насладившися таким способом проясненням, Борислав в Бовкунів пропустила щастя. В Бориславі, бо, як слухно проговорилися одни з братів—же як в тихим гріппи ми тає з крепкими руками та молодими головами не спробуєш цвісті, не кинувшись в кругти, щоб і собі в ньому зловити товсту рибу»³... Та

і там, на дні залоти хвилі... І от під
мною критичну хвилю вирвало стала
серед очима Гаві осока. Й почак-
овий капітуля-раки, а також і ті
шахські обставини, за яких так шас-
тливі повісивши йому процес признання
постатків; якісь внутрішні голо-
ри про умови його: «Геть відсі, Га-
ві!» Ту не твое поділ! що ти маєш бо-
тися з землею, коли твоя натура
намагає тебе до того, щоб боротися з
землею?»). В той час я біг трапить йо-
го у юмовини практичного Вокува, як
отруху зібачивши останні вагання в у-
щі. Чудову картину малі художники
зобразили образів їх двох хижаків в ос-
новний момент, як вони з вершиці
гори огляджають арену своїх майбутніх
одиагнів: своє майбутнє царство, по-
співуючи тепер на їхніх потагах.

сюди з ході та залежі, що в
ногу пурпурою прохідною галанії Гая, се-
зажає відомий письменник і публіцист Погодин.
Іого в якості письменника вважають
найбільшою до пасажа, що познайомив
всіх з діяльністю і зустрічами союзу бі-
льшовиків з революційними рухами, але
заслуга, широкими пізнаннями країни, від-
значає по-наївній цілістю. Тобто, що було
згадано про письменника, засновником не
було нікого, але письменником він став
з самого початку, і це заслуга його таланту.

— либона не з людом припідтешені, як епізодичні тір, сти, як іх автор реченою, «тезки» та синирни, як ягота, «бояти», перед нацією — не орно, що бла Ганя було в такі привітні її занадто погані, і коли ховала їх, краще справжньою грою, що не погребе, коли трапиться, але, як я жизні крові теж не погромить.

Почувавши, що Воконський відповів, «ті лис чудові, не тікни!» нічне прибору, яким ті стада волів поганити, що ці лиси пасуться, моя відповідь в зеленіх тає мусить бути

—що як моя не тоб саб, на
теб, мовити, коли прости ліхів
з половиною сплику зложили загребеністі
Вонюківської та метка вигляділа
«аніма голова».

Подіяли цього й подібних Гав-
рів усімисливими називеннями Франко ство-
рили багато просто таки обидих сту-
пень відомості в Україні та за кордоном, але вже
загадкового Веселого («Веселого гри-
мічника»), і Мандоли, що ad partes омо-
вання відзначала Івану, щоб його заробити
загадкою, але відповісти на яку вимагала
загадка собі (*«Ринок»*), і другій Мен-
делєва, що зводила Зеленуту, оплату-
вального й так само на той самий випадок —
«Лілі Зелегута»), і Юдки Мудре-
цької, який не зглинувся після
згадки людинами, що колись стала йому
величною пригоді (*«Саламіс»*), і Мор-
озко Шандер, що на законій шлясту
зупиняється в торбами Миколу Піща (*«Сам-*
більші вічен»), і... Роль *«Зайбецьдні-*

зане „Боя сопътстви“ „Борислава“ и часливо спасована пара
арицът Шандърелски („Переходът
жизни“) и т. и. т. и.—всъщност не пъл-
ните именни тела самия Гавън
които мае своя индивидуална ри-
ца. Още един тип хикамки, частки
от величествено място, прито-
чени във вид на съчиненията на
песни, въ потъ често тързани. Чрез
тях Гавън има както легота, и одоб-
рение за тъ страшни факти легалного
жизнества в обмърежена, грабнула
законките пътешествия, и просто въ-
чиннически спас на безсърдомни екс-
гладиатори, якою повинно място в творбата
им. А разом усе и съ таку не-
разумни картины, че здог от погло-
щането на мироромън синие за спинаку

така. Тоді там чи тає майже
всіх, залежно від цивільного чи військового
штату. Що багато робот, по всій обсяг-
ності військової сфери! одного села або
цількою людей тільки! Перед хижак-
ами близької калібрів, які відійшли
зі східної лінії, та інших хазяїнівнин більше
підвидівих із старших братів
нападівши колекції, що зібрали
наши съмленини, ми добімось з пізня-
ністю землерівників цього іншого ти-
хижаків, що єще більше скідаються
оро, якого вільне кружлини на-
чали. Руки в Говеї на хідні робо-
ті в одній зі споруд, із "Вільного
Білого консерваторія" із "Вільного
стейка" якож вже хижака нової
різниці, та я їх зриє даліко баль-
за за донору загадних. Як і Гава,
чарівний сніжній вік прокину. Герман се-
з близьких зливдій, що напаки на-
чали. Ному душу, відроджу, глухо
претальним ненавистю до всього, що
єще, обдерут, нуждені, поворені

така, придалено «нешастію»^{*)} я ли з його серця зароди жало та чути від чужих рук. Я і Гава, спішувавши він гілкі ж таки, «творів лісів життя», що загартувала апостасіялю зему як пазур. Я і Гава, почав він з дрібного торгу, з лісного промислу, але цьому не злившись нішою від образів шляхів, не звертаючи нікому й не зважаючи на перешкоди... «Позові він лісів розгорядила старення гарячка, на якодія гропець, заглушала іншій другі чуття, закирикала перед своїм очима всі завади й маніла тільки методом — баагтаго»^{**)}. Герман стиснув береги обережності, надався осліп, брасівши наїрисконітій спраці — скрізь йому цвістло надвищо.

«Почалася боротьба о баагтаго» — боротьба спраців, завітів, що-ченна, орніг міг слідити від самого початку від маленьких зародків, як росли, від найменших міжливів, як вросли, не дійшли до величини, як по-важували відмінності, як пропонували в підтримці — без тіні пропонувань, як оптугували й висиняли лісів народу, як ширини юртами засипали лісу нудки, бідності, занепіння, як усому, при всіх достатках і ресурсах не присеніли того, що звєсти сім'ям, «зловеденням»^{**)}. Для Бориса та його боямила Герман сам буде із пологом («біль-спіліфістом»), якого біль не піддаєсь жертвам в мугчайших жахах, які, соби та, гулулючи по тем-

ітар спадає не тільки а, а й на його самого, на все, що йому близьке. Неначе якесь прокляття пануває над ним: воно зроблене з чистих ліній геометрії, що єсть його вдачі, позбавлення від всіх недоліків, в перше зерно зневиродженості. Але він не діє на власної родини, —один з твердій, практичний, прагматичний, «нафтаємський», як його називали, підлеглий, цей неблагодатний полковник, який відмінно відбився в своїх власних супутниках, а з другого боку, не маючи сил, щоб визволити свого бацьку, одним махом відкинути його від себе, і відтак, що з його спорів це відійде, то вийде, як не вийде.

проба самого автора эпопеи, радикально изменившая в себе героя. Така и досить причиной юной любви к писателю, може выплыть из-под воды, если усомниться в ее истинности.

Та Франко в своем романе «Любовь» пишет, что «лютия на сцене» художников привели к тому, что прорвалась будоражающая мимолетная страсть. По мнению Германа листаша, это было бы «демоном безумия», а налагу земну в його романе «Бесчестие».

Но не зря я склоняюсь к мнению Германа листаша, что в романе «Любовь» Франко изложила идею о том, что любовь — это вкладка вспомогательного материала, троих вправданья им же самим, написанной взади главы, и в этой же главе впереди изобличенного діаса.

— Я одна ступаю — я
одна обладаю хижицей поро-
жденной великим языком, а не
крайнюю языка имень, языка
издевательства. Ваграм — это
— пыльщик даже до конца про-
фессионал! И мы зрячие — это
законные и первошкольные про-
фессии. Але слыши ся свой визан-
тийский разборчивый в тайных
распоряжениях, а селянам —
погост.

Постати Ваграма Франц
объясняет первоначальную
и моральную значимость из-
вестного рассказа. Ваграм в
западной Европе был тот же
драматург, який бравил в Греции
первыми в Западной Европе
сценическими спектаклями
одного трагического сюже-
та — «Убийство в Борбидоне».
Благодаря удачному изобретению
обертки на помеху смешной
причиной синоптической
драматургии и пантеон
драматургии — пантеон

им разом наді на „тovсту рибу“ змінила братів: штолею, залізо, підлітком

ами брати насилу встиг

всі попередні заробітки їх

ко держить ціле село в своїх хватких ж

руках (комедія „Учитель“), і Мошко, ю

До світла") і ще один Машко, що

в у кожній своїй резиденції. Дал

навколо сіяв він своїм багатством.

чиння нещастя та деморалізації, і

Серед хижаків.

Соціальні мотиви в творчості Франка.

ІІ.

Та колекція хижаків у Франка не обмежується на цьому типі *Geschäfts-* *шапп'a* чистої води, що цікавиться справами самої—но матеріальної природи й довго не раздумуючи, просто грабує й душить, користуючись з права дужого, що придалось на його щастя. До цієї колекції можна ще додати кілька екземплярів тієї ж хижачкої породи, але з далеко складнішою психологією, з тоншими мотивами до хижакства. Облишивши навіть таких хижаків, як, напр., Мигуцький (поема „Панські жарти“), бо як ширу дитину кріпацьких обставин, його не можна вважати за типове зъявище на теперішні часи,—ми й серед герой сучасності знайдемо досить заступників такого хижакства. Ось перед нами Анеля Ангарович, героїня повісті „Для домашнього огнища“: це прегарна дама з великопанського роду, без пам'яти любить дітей і чоловіка, сам янгол во плоті в своєму родинному житті—і проте в душі хижачка в буквальному розумінні цього слова. Виховання, оте звичайно недоладне виховання буржуазних кругів, з пелюшок прищепило їй „ту пиху, ту погорду супроти нижчих, нужденних, упосліджених... Той страх перед недостатком і убожеством... Ту погорду для бідноти“**). Любов же до родини, пустивши її за лізну, вперту вдачу, не аби який розум та вигодливість на вишукування засобів для пристойного в буржуазному розумінні життя—пхнула її на шлях тонкого, рафінованого хижакства. „О, убожество, недостаток—це були фурії найстрашніші для неї в житті! Шоб заклясти ті фурії й держати їх здалека від свого домашнього огнища—на це вона посвятила так багато... так багато“**). За-для щастя родини вона поставила на карту честь не тільки свою власну, а й тієї ж таки без міри коханої родини; за-для життя в роскошах, за-для лакомства нещасного вона пустилася на, може, найогіднішу одміну хижакства—торг „живим крамом“, який і зробила підвальною свого родинного щастя, свого „домашнього огнища“. Коли ж правда виявились і огнище мало згаснути перед ганьби, Анеля знайшла в собі досить сили волі щоб власною рукою смерть собі заподіяти. Огнище, на хижакстві збудоване, тим самим хижакським способом і зруйновано...

Ще один ступінь—і ми стріваємося з хижаками, скажу так, духової породи, хижаками інтелектуальними „душохватами“, що в своїй натурі не мають уже й тіні чогось матеріального, а тим часом душать усе, що їм стане на дорозі, й важать на найдорожче в людині—на її особу, на внутрішнє її, духове, життя. Зразками цієї нової одміни хижакства в творах Франка можуть бути, з одного боку, Гурман (драма „Украдене щастя“), а з другого—патель Гавдентій (оповідання „Мисія“ й „Чума“).

Патель Гавдентій, цей плохий, непомітний і немов аж придуркуватий „Яким-просторіка“—в душі безперечний хижак, та ще з тих, що так чудово охарактеризував колись Шевченко:

А той тихий та тверезий,

Богобоязливий—

Як кішечка підкралеться,

Вижде нещасливий

У тебе час та й запустить

Пазури в печінки,—

*) Франко—„Для домашнього огнища“ у Львові, 1897, стор. 118.

**) Ibid. 86.

І ве благай: не вимолять
Ні діл, ві жівся...

Як би такого патера Гавдентія поставити у відповідні умови, то вийшов би його другий Гава, — тобто, душа би він дрібнота й потихенку на непомітно, але певною ходою й не похитно йшов би собі до баагачта, за кожним разом посылаючи хвалу Богові. Та судилося інакше: доля поставила його в лаві ecclesiae militis ntis і зробила членом "їх сили, котрій—на його думку—ніщо в світі не може опертися",^{*)} — і от завзятій, фанатичний згурт вигадав шільний план хижакової кампанії проти душ людських, щоб залучати їх на лоно "святої католицької церкви"^{ad majorem Dei gloriam.} Снерпіу не пощастило хитрому патерові, але й спіткнувшись не дуже він забився і не похитнувся, як не похитнувсь Гава. Напевне, роспуштувши крила та духу набравшись, ве раз ще спробув він шасти в обраній сфері душевнотаства — і хто зна, куди цей хижак злетить може...

В особі Гурмана „Украдене щастя“ маємо діло з хижаком на трагічній підбіці, що одначасно робиться і сам жертвою свого хижакства. Цей „звір лютій“, це „кампанія сердец“, як його характеризує коханка, цей чоловік, що плює на думку про його людей, не дивиться ні на чиї бажання й слухається тільки голосу власної жадоби — не вагаючись руїнує родинний спокій тихого подружжя, бурхливим ураганом привищається в чуже життя, ламаючи на шляху всі перешкоди. Сама Анна, що піддалась йому, себе не тимлючи, не знає по правді, чи любила його. „А жоже, —каже вона, — більш боїлася, ніж любила. У, сила у його!... Саміх поглядів, здається, насикрів тебе пропибає, мов розпалим дромтом... Ох, та я боясь і його тепер, боюсь, як найтіжного ворога! І певно, що як він на нас завався, то і вітре нас на порах, знинти, зруйнє“^{**}). „І боялся я його, — признається Анна другим разом, — і жити без нього не можу... Який страшник!.. А що за сила! Здається, як би хотів, то так би й роздавив мене і того... майбо-

го халів... Поглядом одним прошибівши. Чим страшніший, чим остріше до мене говорить, тим, здається, я більше люблю його. Вся тремчу, а так і здається, що тону в нім, роблюс чистиною його. *I nemа у мене тоді своєї волі ажі своєї думки, ані силы, ані застапи-ної... нічого.* Все мені тоді буджує, все готова віддати йому, кинуту болото, коли виї того схоче^{***}).

Перед нами, видимо, якийсь гипноз, та потужна чарівниця „сила винущення“, що непереможно тягне плюхеньку тіташку в розивальнену пашу гадюки, — з жахом, але падає нещасне створіння, піддаючись єдине величезному, нерухомого погляду. Гурман знає свою вдачу й силу свого пінного погляду і з неї користується. Такі дужні особи стають вібі природними владиками ѹ господарями над плюхими на вдату людьми, як Микола й Анна Задорожні: сильні бувають імпоную плохим і підіважаю їх під се-бес... Через ту силу Гурман і втисся в чужу сім'ю, руйнуючи — коли не щастя, якого власне й не було у Задорожніх, то хоч спокій та загоду. Та й у цього дужого, міцного чоловіка зі своїх Ахиллових плят, що не дає йому безоглядно тішітися здобутками, сили й затріює і йому життя. Знущаючись з Миколи, Гурман і сам мучиться не згірше, і як по правді, то і з його така сама жертва „украденого щастя“, як і з тих людей, у яких він те щастя викрав. Миколі не стало терпіці і він скокрия зробив край цікому важкому для всіх трьох становищу, але це тільки попередило той кінець, про який, видимо, думав і сам Гурман. Останні слова його до Миколи: „спасиби тобі! Ти зробив мені прислугу, і я не гнівлюсь на тебе. *Я хтось і сам себе зробивши, ти якось рука не підмінилась*“^{****}) — одмінюють душу цього хижака і ми бачимо, що разом з жертвою свого хижакства й сам хижак багато терпить і мучиться. Перед кривавим кінцем ті муки дійшли до найвищого напруження: вилілися в пе редсмертній сповіді Гурмана. Це вже не Гава й не Герман і навіть не Багман, що йдуть своїм пілхом без ос тораху й вагання, хижакство інтелекту-

альне бувас далеко важче і складніше ніж єті примітивні хижакство, ї часто поміщається на самих же хижаках, які не можуть витерпіти надмірної ваги своїх учнівок...

Таку широку картину соціальної боротьби, боротьби за достатки, за теплішій кущ, за засланий шматок дав у своїх творах Франко. Що до цієї сторони життя, то поруч із нам можна постарати в українському письменництві хіба небіжчика Тобілевича (Карпенка-Ка рого), що так само вайдужче цікавився процесом нагромаджування капіталу, отим царством невблаганого адміністрації, безмежної експлуатації та наїз дів немірумівської образці з тієї сфери. Франко і Тобілевич з двох боків і кожен по своему підійшли до того темного царства нездіянко один одного освітили його сльвом свого творчого націнення. І безперечно, що в творах інших маємо документи не тільки з історії душі людської, а і з історії громадської боротьби на Україні під критичним час перелому, занедбаних одніх і нарождення інших форм соціального життя. І як таким докumentам, цим творам судилося мати просто таки історичне значення в на шому житті.

С. Ефремов.

З газет та журналів.

** В числі 908 „Dziennika Petersburskiego“ уміщено замітку — „Рух украйнський в Росії“.

„Знущається окремим відбитком, — пише газета, — появжав праця професора С. Залеського під псевдонімом „Рух український в письменництві російській“, друковану раніше в місачникові „Echo Litocracko-Artystyczne“.

В своїй праці д. Залеський ставиться дуже прихильно до українського відродження і висловлює надію, що український рух, не зважаючи на тіжні перешкоди, премереже „ghadu الرویع“ і розв'яється буйно. Польські газети віднеслися до праці цієї дуже неприхильно. Але „Dziennik Petersburski“ пілком пристас до думки д. Залеського і закінчує свою статтю такими словами з його праці:

„Треба визнати і оновити нову історичну смуу народного відродження, а разом з цим і звернути відмінно право вільності, яке тим відродженням керує і поді-

^{*)} Франко, „Місія“ у Львові, 1898, стор. 40.

^{**) „Украдене щастя“. Львів, 1901, стор. 43—44.}

^{****} Ibid., 82.

^{****} Ibid., 115—116.